

Sanja Nikolić¹

Univerzitet u Beogradu

Učiteljski fakultet u Beogradu

Gordana Cvijanović

OŠ „Filip Višnjić“ Morović

UDC: 316.7:376-054.62

37.04-054.62

DOI: <https://doi.org/10.19090/ps.2017.2.93-106>

Primljen: 19.2.2018.

Prihvaćen: 10.6.2018.

PREGLEDNI STRUČNI RAD

BIBLID 0553–4569, 63 (2017), 2, p. 93–106.

INTERKULTURALNO OBRAZOVANJE KAO NOVA DIMENZIJA ŠKOLSKOG KURIKULUMA KROZ IMPLEMENTACIJU MIGRANATA U REDOVAN ŠKOLSKI SISTEM

Apstrakt

Prema Ustavu Republika Srbija neguje human odnos, kako prema svojim građanima kojima je srpski drugi jezik, tako i prema licima koja su se u različitim vidovima migracija zatekla u Srbiji. Sistem obrazovanja i vaspitanja u Republici Srbiji počiva na načelima dostupnosti, pravednosti, kvaliteta usmerenog na dete i učenika. Strani državljani i lica bez državljanstva imaju pravo na obrazovanje i vaspitanje pod istim uslovima kao i državljani Srbije. Škola kao institucija jedan je od najvažnijih oslonaca u procesu celovite podrške koja se pruža učenicima iz osetljivih grupa. Topla atmosfera koja vlada u školi, spremnost nastavnika i učenika da se zainteresuju za kulturu kojima novi učenici pripadaju, kao i jezik kojim govore, uslov je za interkulturalno obrazovanje. U ovom radu predstavljena je implementacija interkulturalnog obrazovanja u nastavni proces koji je prilagođen, individualizovan i diferenciran. Trenutno u Srbiji je inkluzivno uključeno oko 700 učenika migranata u osnovne i nekoliko srednjih škola. Čineći bogatijom i raznovrsnijom, kako društvenu tako i školsku sredinu, interkulturalnost podstiče upoznavanje, razumevanje, poštovanje drugačijih stilova života i time proizvodi interkulturalnu osetljivost. Cilj ovog rada jeste da se ukaže, najpre, na značaj interkulturalnog obrazovanja i da se skrene pažnja na razvijanje interkulturalne komunikativne kompetencije nastavnika u školama, kao glavnih aktera

¹ sanjanikolic72@yahoo.com

ovakve moderne, interkulturalne nastave koja umanjuje diskriminaciju i podstiče toleranciju i razumevanje.

Ključne reči: interkulturalno obrazovanje, migranti, interkulturalna osetljivost, prilagođena nastava.

Uvod

Republika Srbija potpisnik je različitih međunarodnih dokumenata kojima se obrazovanje definiše kao jedno od osnovnih ljudskih i dečijih prava. Prema zakonu koji je zasnovan na „vladavini prava, socijalnoj pravdi, načelima građanske demokratije, ljudskim i manjinskim pravima i slobodama i pripadnosti evropskim principima i vrednosti“ (*Ustav Republike Srbije*, 2006) država neguje human odnos, kako prema svojim građanima, tako i prema licima koja su se u različitim vidovima migracija zatekla u Srbiji. Na osnovu toga sistem obrazovanja i vaspitanja u Republici Srbiji počiva na načelima dostupnosti, pravednosti, kvaliteta i usmerenosti na dete i učenika (*Zakon o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja*, 2017). Član 6. *Zakona o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja reguliše* pravo na obrazovanje i vaspitanje: „Svako lice ima pravo na obrazovanje i vaspitanje... Strani državljani i lica bez državljanstva imaju pravo na obrazovanje i vaspitanje pod istim uslovima i na način propisan za državljane Republike Srbije“.

Škola kao institucija je jedan od najvažnijih oslonaca u procesu podrške učenicima migrantima. Uslov za uspešnu integraciju je topla atmosfera koja vlada u školi, otvorenost prema novim učenicima, spremnost nastavnika i učenika da se zainteresuju za kulture kojima novi učenici pripadaju, kao i za jezike kojima govore. U svemu tome glavnu ulogu ima interkulturalno obrazovanje koje se sprovodi u školama, zatim interkulturalna komunikativna kompetencija nastavnika, koji bez dobre motivacije i velike želje za usavršavanjem, ne mogu uspešno da opstanu u tako specifičnoj nastavi (Vidosavljević i sar. 2016).

Ovakvo obrazovanje ima za cilj da učenike nauči komunikaciji, da im omogući snalaženje u odnosima sa drugim ljudima, u proširivanju raspona sopstvenih referencija i doživljaju drugačijih kulturnih obeležja u okruženju (Ninčević, 2009). Interkulturalnost se može smatrati jednim od vodećih principa u obrazovanju. Kao najčešća definicija interkulturalnog obrazovanja navodi se da je to sistem i rezultanta mnogih formalnih, neformalnih i informalnih obrazovnih programa, kojima je cilj uzajamno razumevanje kao i poštovanje među članovima različitih grupa (Kostović i Đermanov, 2006).

Shvatanje kulture, sopstvene ili strane, moguće je ukoliko „škola zahvata veći deo slobodnog vremena učenika kroz nastavne aktivnosti u kojima bi podsticala njihova interesovanja, organizovala posete kulturnim institucijama, podizala opštu kulturu, usvajala kulturne norme, razvijala svest o potrebi očuvanja kulturnih vrednosti“ (Stojanović, 2012: 375).

Standardi i sistem zaštite migranata počivaju na opštim dokumentima i standardima zaštite ljudskih prava. Tako je jedna od fundamentalnih odredbi *Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima* (1948) sloboda od diskriminacije, tj. uživanje istih prava i sloboda bez obzira na rasu, jezik, nacionalno poreklo, kao i status zemlje ili teritorije kojoj neko lice pripada. Tako preporuka *Saveta ministara i prihvatajućih zajednica* (2011) predviđa da zemlje članice Saveta Evrope treba da preduzmu sve neophodne mere da podstaknu raznovrsne mogućnosti za javnu interakciju između migranata i zajednice u koje oni dolaze. Republika Srbija se ratifikacijom *Konvencije o pravima deteta* (1989) obavezala da obezbedi ostvarivanje svih prava deteta, a naročito pravo na obrazovanje, kao i podršku za fizički i psihički oporavak i socijalnu integraciju.

Počeci formalnog interkulturalnog obrazovanja u Evropi vezani su za projekat Saveta Evrope „*Demokratija, ljudska prava, manjine: obrazovni i kulturni aspekti*“, kojim su na evropskom nivou zvanično predstavljeni principi interkulturalnog obrazovanja. Obuhvatanjem pitanja emigracije u Zapadnoj i pitanja položaja nacionalnih manjina u Istočnoj Evropi, ovi principi su prošireni na panevropski nivo. U Evropi su izražena dva pravca i vida interkulturalnog obrazovanja - formalno i neformalno. Trenutno se velika pažnja pridaje povezivanju i usaglašavanju ova dva pristupa. Kod tzv. formalnog interkulturalnog obrazovanja ističe se neophodnost strukturalnih promena unutar škole zato što škole odražavaju prisustvo (ili odsustvo) stereotipa i diskriminacije u društvu. Dve glavne preporuke u vezi s tim su:

- da interkulturalno obrazovanje treba da bude jedan od ključnih faktora u obrazovanju svih prosvetnih radnika i u tom smislu istaknuta je važnost ličnog iskustva života u drugoj kulturi
- da udžbenici treba da budu revidirani tako da u tumačenju i razumevanju istorijskih fenomena uzimaju i „druge“ kao polaznu osnovu, tako da deca u školi mogu da nauče da je normalno imati različite perspektive.

Ogromne su teškoće koje se u okviru školskih sistema javljaju tokom uvođenja ovih promena, ali su ogromni i uspesi do kojih dolazi kada se promene uvedu (Gošović i sar. 2007).

Multikulturalno i interkulturalno obrazovanje

Interkulturalno obrazovanje se bazira na viziji sveta u kojem se poštuju ljudska prava za sve i gde se demokratija odnosi na sve građane sveta. Sedamdesetih godina počeo se razvijati pojam multikulturalnosti u SAD-u, a u Kanadi se razvija pojam multikulturalnog obrazovanja. Pojam interkulturalnog obrazovanja tek se počeo razvijati u zadnjih nekoliko godina 20 veka. Sada se intrerulturalno obrazovanje ili interkulturalna pedagogija koristi kao odgovor na novi kontekst globalizacije i različitosti jezika, religija, kultura i načina razmišljanja. Još uvek je koncept teško definisati (Potera, 2008). Blezsynska (2008) izdvaja dva značajna koncepta: multikulturalno obrazovanje i interkulturalno obrazovanje. Za razlikovanje je bitno definisati i značajne pojmove.

Multikulturalnost se odnosi na prirodu društva koje je višejezično, multikulturalno, multietničko i multireligijsko te njihovu koegzistenciju.

Multikulturalno obrazovanje prema Ačaji (2011) se zasniva na uverenju o pasivnoj koegzistenciji različitih kultura na jednom prostoru i kroz učenje o njima ima za cilj samo prihvatanje ili bar toleranciju istih, dok **interkulturalno obrazovanje** teži razvijanju održivog načina života u multikulturalnom društvu kroz: izgradnju razumevanja, uzajamnog poštovanja, dijaloga i nediskriminacije među pripadnicima različitih kultura. Prema Ueleu (Quellet, 1991) ono teži da promovise i razvije bolje razumevanje kultura, sposobnost komunikacije između njih, fleksibilniji stav prema kulturnim različitostima i aktivnu socijalnu interakciju u cilju prepoznavanja osnovnih odlika ljudske prirode kao nečega zajedničkog. Interkulturalno obrazovanje jeste proces koji zahteva da poznamo sebe, svoju kulturu, kako bismo mogli da razumemo različitost. Takva sposobnost ne razvija se intuitivno, ona se uči i stiče. "Interkulturalnost je dinamičan pojam i odnosi se na razvoj odnosa između kulturnih grupa. Ona je definisana kao postojanje i ravnopravno međusobno delovanje različitih kultura te mogućnost stvaranja zajedničkih kulturnih uvažavanja putem dijaloga i međusobnog poštovanja." (UNESCO 2006.) Datu sposobnost poistovećujemo sa interkulturalnom osetljivošću, odnosno sposobnošću prihvatanja postojećih različitosti. Benet je razvio model interkulturalne osetljivosti koji opisuje stadijume kroz koje prolaze pojedinci i društva u susretu sa drugim kulturama: od poricanja postojanja razlika, tj. krajnjeg etnocentrizma, ka stadijumima uočavanja i prihvatanja istih, odnosno etnorelativizma (Bennett, 1993).

ETNOCENTRIZAM			ETNORELATIVIZAM		
1	2	3	4	5	6
poricanje	odbrana	minimiziranje	prihvatanje	adaptacija	integracija
izolacija	omalovažavanje	fizički univerzalizam	bihevioralni relativizam	empatija	kontekstualna evaluacija
separacija	superiornost obrtanje u suprotnost	transcedentalni univerzalizam	vrednosni relativizam	pluralizam	konstruktivna marginalnost

Tabela 1: *Stadijumi razvoja interkulturalne osetljivosti (Benetov model)*

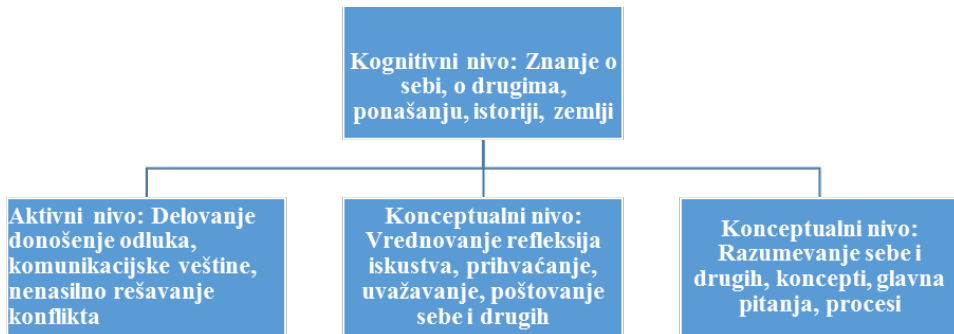
Benetov razvojni model interkulturalne osetljivosti (Tabela 1.) razlikuje tri osnovna stadijuma etnorelativizma i tri stadijuma etnocentrizma i unutar svakog od njih nekoliko razvojnih međustadijuma. Tvorac modela interkulturalne osetljivosti Benet, naglašava da društva, institucije, pojedinci kao krajnji stadijum razvoja interkulturalne osetljivosti prihvataju i primenjuju minimiziranje. Budući da obrazovanje nije samo

odraz okruženja i društva već ga i samo kreira, ono ima značajnu ulogu u multikulturalnim zajednicama: u stvaranju i podršci razvoja interkulturalnih vještina, sposobnosti, znanja i vrednosti, kao i moć etnorelativističkih principa. Kako bi se njegova uloga realizovala neophodno je u školske programe uneti elemente koji bi otklonili etnocentričku sliku kultura.

Delovanje interkulturalnog obrazovanja prema Banksu (1999) može se odrediti kroz opis pet oblasti delovanja:

1. **Integracija sadržaja** – uvođenje materijala i sadržaja, koncepata i vrednosti različitih kultura.
2. **Konstrukcija znanja** – polazi od pretpostavke da su ideje koje oblikuju društvo promenljive (interkulturalno obrazovanje podrazumeva rekonstrukciju znanja).
3. **Pedagogija jednakosti i pravednosti** – uvođenje različitih metoda podučavanja radi prilagođavanja kulturnim razlikama.
4. **Smanjenje predrasuda** – menjanje stavova učenika prema rasnim i etničkim razlikama.
5. **Osnažujuća školska kultura** – odnosi se na stvaranje školskog ambijenta, koja osnažuje pripadnike različitih etničkih grupa.

Barijera jeste ključna dimenzija, osnažujuća školska kultura, ako ona ne postoji bilo kakav pokušaj implementacije interkulturalnog obrazovanja bi bio bezuspešan. To zahteva kontinuiran rad na podizanju svesti pojedinca koji ima odgovornost širenja interkulturalnog obrazovanja. De Leo (2010) prema Shemi 1. vizuelno objašnjava učenje i poučavanje za interkulturalno razumevanje.

Shema 1. *Ciklus učenja i poučavanja De Leo(2010)*

Njegova podela uključuje i znanja na kognitivnom nivou koje donosi multikulturalno obrazovanje, zatim naglašava promene koje se događaju putem razumevanja drugih kultura. Kulturu i način razmišljanja i delovanja koje razumemo vrednujemo s poštovanjem i uvažavanjem. Proces vrednovanja može se odnositi na smanjenje predrasuda. Četvrti je aktivni nivo, koji predstavlja „inter”. Taj nivo se odnosi na intrekul-

turalnost, na interakciju, na delovanje bazirano na poznavanju i poštovanju različitosti ili možemo reći na gledanju na različitost kao doprinosu nekoj zajednici. Garduno i Taipa (2012) to objašnjavaju kao razloge interkulturalnog obrazovanja. To su razvoj praksi koje pokazuju poštovanje i jednakost među kulturama te briga za znanje, vrednosti, i način ponašanja svake kulture. Za razvoj praksi mora se proći ceo ciklus i doći do aktivnog delovanja, stoga svako interkulturalno obrazovanje mora sadržati prvo znanja, zatim razumevanje, vrednovanje i delovanje. Garduno i Taipa (2012) naglašavaju kako sve kulture moraju biti prepoznate i vrednovane i kako obrazovni sistem mora omogućiti dostupnost njihove kulture. Oni objašnjavaju interkulturalnu dimenziju u području obrazovanja kao “kurikularni odnos između poznatih znanja i vrednosti i nepoznatih znanja i vrednosti...između tradicije i kulture i zapadne culture”. De Leo (2010) nadalje navodi 4 nivoa obrazovanja prema UNESCO: Učiti kako bi znali; Učiti kako bi napravili; Učiti kako bi bili; Učiti živeti zajedno. Svi oni za De Lea moraju biti sastavni deo obrazovanja za interkulturalno razumevanje. Prema Mrnjaus, Rončević i Ivošević (2013) interkulturalnost uključuje kognitivne, afektivne i bihevioralne kompetencije, slično kao i nivoe kod De Lea. Objašnjavaju ih kao znanja, stavove i veštine.

Interkulturalna kompetentnost

Interkulturalna kompetentnost je sposobnost da se prepoznaju i koriste kulturne razlike kao jedan od resursa za učenje Perry & Southwell (2011). Polazna pretpostavka je da ljudi mogu više da nauče jedni od drugih kad se međusobno dosta razlikuju. Za to je potrebno da postoji uzajamno poštovanje i dovoljna doza radoznalosti kako bi se prevladala tenzija koja obično prati jedan interkulturalni susret. Neki od ključnih elemenata interkulturalne kompetentnosti su:

- svest o sebi kao o kompleksnom kulturnom biću
- svest o uticaju koji kultura kojoj pripadamo vrši na naše mišljenje i ponašanje
- sposobnost da se zajedno sa drugima angažujemo u istraživanju prećutnih pretpostavki koje utiču na naše ponašanje
- otvorenost da se testiraju različiti pogledi na svet, načini mišljenja i rešavanja problema.

Zato je potrebno da se na različitim poljima radi na njegovom prevazilaženju, a posebno kroz reformu obrazovanja i integrisanje interkulturalne komponente u školske kurikulume. Jedna od glavnih postavki interkulturalnog obrazovanja je razvoj interkulturalnih kompetencija. “Interkulturalne kompetencije odnose se na sposobnost rada u internacionalnom i multikulturalnom okruženju, doprinos pri učenju među različitim kulturama i saradnju.” (UNESCO 2006) Mnogi su autori na različite načine pokušali objasniti i definisati interkulturalne kompetencije. Mrnjaus, Rončević i Ivošević (2013) prenose neke od definicija čije su glavne zajedničke postavke sposobnosti korištenja, interakcije i razumevanje različitih kultura. Perry & Southwell (2011) ih postavljaju u različite kategorije:

1. Interkulturalno razumevanje koje uključuje poznavanje drugih kultura, ali i pozitivni stavovi prema drugim kulturama, kao što su empatija, znatiželja i poštovanje.

2. Kompetencije koje se mogu podeliti u četiri dimenzije: znanje, stavovi, veštine i ponašanja, a jedna od ponuđenih definicija je i “spособnost komunikacije s ljudima iz drugih kultura”.

3. Interkulturalne komunikacije, koja se upravo tako definiše i zahteva ukorporiranje kulture u komunikaciju.

Interkulturalne kompetencije su prema UNESCO (2013) povezane upravo s postavkama učenja za znanje, za rad i za život. Znanje je tako prva komponenta interkulturalnih kompetencija. “Učiti kako bi znali” je način na koji to postavlja UNESCO (2013). Učiti ne samo o drugim kulturama nego stvarati metode učenja o drugim kulturama, prihvatati učenje o drugim kulturama. Učiti za rad, stvaranje je aktivnih odnosa s drugim kulturama (UNESCO 2013), zapravo u različitom kulturnom ili multikulturalnom okruženju. Glavna obeležja interkulturalnih kompetencija, a time i interkulturalnog obrazovanja su: usvajanje sposobnosti, usvajanje razumevanja, usvajanje znanja, usvajanje pravilne komunikacije za interakciju s osobama drugih kultura. Takođe navode kako se interkulturalne veštine mogu steći: interkulturalnim treningom, učenjem u školi i posetama drugim zemljama. (Perry & Southwell 2011); UNESCO (2013)

Autori kategoriziraju sadržaj interkulturalnih kompetencija. Cushner i Mahon (Deardorff 2009) izdvajaju sadržaj interkulturalnih kompetencija kao razumevanje kulturno opšteg i kulturno specifičnog znanja, psihološka diferencijacija, sposobnost širenja vidika, otvorenost i poštovanje. Van de Vijver i Leung (Deardorff 2009) za sadržaj prvo navode stavove i veštine: kulturalna empatija, fleksibilnost u novim kulturnim situacijama, komunikacijsku veštinu i jezičnu kompetenciju. Zatim navode i 4 tipa komponenti interkulturalnih kompetencija:

1. Stavovi ili orijentacije, kao što su stavovi prema drugim kulturama.

2. Osobine ličnosti kao što je kulturna empatija i emocionalna inteligencija.

3. Veštine relevantne za interkulturalne susrete, kao što su pregovaračke veštine i jezik.

4. Stvarno ponašanje u interkulturalnim susretima.

Možemo zaključiti kako se prema ovom konceptu za sagledavanje interkulturalnih kompetencija mora početi od osobina ličnosti koje svako od nas poseduje. Osobine ličnosti određuju koliko smo otvoreni za promatranje, prilagođavanje i interakciju s drugim kulturama. Na naše interkulturalne kompetencije utiču naši stavovi, ukoliko prihvatamo krute stavove odvajanja i neslaganja s saživotom teško ćemo postići interkulturalni odnos. Bolten (2007) navodi i neke drugačije ključne kompetencije na koje se mora posebno obratiti pažnja: Tolerancija neodređenosti, Prepoznavanje limita prihvaćanja i prihvaćanja prilika, Svesnost neslaganja, Empatija, Fleksibilnost, Znanje stranog jezika, Spremnost za učenje interkulturalnosti, Komunikacijske sposobnosti, Znanje o kulturi, Metakomunikacija (sposobnost rešavanja problema u komunikaciji),

Razlikovanje površinskih i dubinskih struktura, Policentrizam (za razliku od etnocentrizma, tumačenje situacije iz različitih pogleda), Udaljenost uloga, Samodisciplina, Uspešnost tematiziranja (uspeh u objašnjavanju ponašanja prema određenoj temi), Svest o sinergiji. Kao minimum interkulturalnih kompetencija UNESCO (2013) navodi: poštivanje (vrednovanje drugih), samosvest /identitet (razumevanje pogleda na svet), pogled iz perspektive drugih, adaptacija, stvaranje odnosa, kulturna poniznost. Interkulturalne kompetencije ciljaju na oslobođenje ljudi od njihove vlastite logike i kulturalnih idioma, kako bi se otvorili prema njima i slušali njihove ideje pogotovo ako nisu prihvaćeni od socio-političkog konteksta (UNESCO 2013). To predstavlja put prema onom dodatnom obogaćivanju koje treba biti cilj interkulturalnog obrazovanja. Razvoj inetrkulturalnih kompetencija je izgradnja odnosa i interakcija među ljudima koji dolaze iz različitih pozadina i kultura, kao i heterogenih grupa s kojima moramo živeti u miru (UNESCO 2013).

Principi interkulturalnog obrazovanja

UNESCO (2006) navodi tri glavna principa interkulturalnog obrazovanja: „1. Interkulturalno obrazovanje poštuje kulturni identitet svakog učenika kroz osiguravanje kulturno prikladnog i kvalitetno odgovarajućeg obrazovanja za sve. 2. Interkulturalno obrazovanje snabdeva svakog učenika kulturnim znanjima, stavovima i veštinama potrebnim za postizanje aktivnog i potpunog zalaganja u društvu. 3. Interkulturalno obrazovanje snabdeva sve učenike kulturnim znanjem, stavovima i veštinama koje će im omogućiti da doprinose poštovanju, razumevanju i solidarnosti među pojedincima, etničkim, društvenim, kulturnim i verskim grupama i narodima.” De Leo (2010) izdvaja 6 glavnih principa obrazovanja za interkulturalnost:

1. Identitet, jezik i kulturna baština - odnosi se na prava i slobode zadržavanja i korišćenja ovih elemenata.
2. Socijalna pravda, ravopravnost i ljudska prava - odnosi se na promociju sloboda, prava, jednakosti, jednakog pristupa i mogućnosti za sve.
3. Vrednovanje različitosti i kreativnosti; socijalni benefiti - odnosi se na mogućnost svih učenika da imaju koristi od prepoznavanja i razumevanja kulturne različitosti.
4. Jedinstvo i solidarnost u različitosti - odnosi se na kultivisanje građanske odgovornosti.
5. Kultivisanje tolerancije, mira i socijalne harmonije - odnosi se na razvoj razumevanja i znanja o drugim kulturama te učenju vrednosti međusobnog poštovanja i tolerancije.
6. Kulturna inkluzivnost i kulturna prikladnost i osetljivost u obrazovanju.

Kako bi se to postiglo u školama De Leo (2010) za 6. princip navodi i konkretne mere, kao što su: temeljiti učenje na kulturnoj i lingvističkoj različitosti, uključivati niz različitih kulturnih znanja, iskustava i perspektiva u kurikulum, slaviti, vrednovati i učiti o istoriji i životu različitih kultura i autohtonih naroda, posete kulturno značajnim

mestima i međukulturalna iskustva. UNESCO (2006) prenosi ciljeve interkulturalnog obrazovanja: Smanjenje svih oblika isključenosti; Promocija poštovanja kulturnih različitosti; Promocija razumevanja kultura drugih; Promocija međunarodnog razumevanja. Njihova primena kao i svih ostalih principa, a što možemo videti i kod De Leovog primera, dotiče sve elemente obrazovanja: kurikulum, metode poučavanja, nastavne materijale, jezik nastave, školsko okruženje, ulogu i usavršavanje nastavnika i interakciju škole i društva (UNESCO 2006).

Interkulturalno obrazovanje u Republici Srbiji

Od decembra 2016. godine počelo je uključivanje dece migranata u formalni školski sistem u Republici Srbiji kroz pilot projekat koji je sproveo UNICEF sa partnerskim organizacijama. Ovim projektom su bila obuhvaćena deca migranti za azil u Krnjači i Bogovađi. Sredinom 2017. godine UNICEF, Ministarstvo prosvete Republike Srbije i Komesarijat za izbeglice i migracije uključuju svu decu koja se nalaze u centrima za azil i prihvatnim centrima u formalno osnovno obrazovanje. Republika Srbija se ratifikacijom o pravima deteta Ujedinjenih nacija obavezala da obezbedi ostvarivanje svih prava deteta, a naročito pravo na obrazovanje, kao i podršku za fizički i psihički oporavak i socijalnu integraciju. Trenutno je oko 700 učenika osnovnih i nekoliko srednjih škola uključeno inkluzivno, odnosno zajedno sa drugom decom u razredu 2-5 učenika širom Srbije. U šidskoj opštini u tri osnovne škole u Adaševcima, Moroviću i Šidu smešteno je oko 100 učenika od prvog do osmog razreda. Zemlje porekla migranata su: Avganistan, Pakistan, Irak i Sirija, a trenutno su smešteni u kolektivnom smeštaju u Adaševcima. Deca su izvučena iz sredine kampa u kome su izolovani, a kroz školu uče o kulturi i običajima. Većina učenika nije imala nikakvo formalno obrazovanje, govore paštu, farski, uče engleski i srpski jezik. Nastava se izvodi uz:

1. izmenu sadržaja učenja i očekivanih ishoda – šta se uči
2. prilagođavanje aktivnosti učenika, didaktike / metoda poučavanja, materijala i učila
3. prilagođavanje prostora i uslova u kojima se učenje odvija
4. praćenje i vrednovanje napredovanja deteta – učenika

Imajući u vidu trenutnu izrazitu mobilnost širom planete, i u Srbiji se susrećemo sa sve većom potrebom za medijacijom između kultura prilikom čega je sredstvo, ali često i prepreka – jezik. Stoga se javlja realna potreba za radom sa decom i odraslima koji nisu upoznati sa jezikom i kulturom nove zajednice u kojoj trenutno borave ili žive. Poznavanje jezika okruženja daje njegovim korisnicima samopouzdanje, samostalnost i osećaj pripadnosti. Jezik je alat koji omogućava govornicima da postanu produktivni članovi društva. Izbeglice i migranti koji se uključuju u program integracije u zemlju primaoca donose sa sobom širok dijapazon kompleksnih iskustava. Navedeno obično podrazumeva prošle traume (nasilje, političko gonjenje itd.), ali i sadašnje i buduće (nesigurnost, kulturni šok itd.). Neki od njih će imati prvi put priliku da učestvuju u formalnom obrazovanju. Potencijalni nedostatak formalnog obrazovanja

ima šire implikacije koje se moraju uzeti u obzir prilikom izvođenja nastave (kojim kognitivnim strategijama učenik raspolaže). S obzirom na nacionalni, kulturološki, obrazovni i uzrasni diverzitet polaznika, kao i sve prethodno rečeno, važno je akcentirati staviti na individualizaciju nastave, što obuhvata ne samo poznavanje i primenu određenih metodičkih postupaka, već i uzimanje u obzir sociolingvističkih, kulturoloških, antropoloških i psiholoških aspekata prilikom izvođenja nastave (Vučo i sar. 2017).

Od neprocenjive važnosti je da nastavnici koji rade sa populacijom podložnom traumama (prošlim, sadašnjim i budućim) budu upoznati sa njima i da razumeju različite stepene i efekte traume, kao i to kako da strateški reaguju ako učenici i učenice imaju poteškoće pri učenju i prilagođavanju. Ako u velikoj meri razumeju iskustva izbeglica i migranata, nastavnici će moći da kroz afektivne, interpersonalne, komunikativne i kognitivne strategije bolje ispune potrebe učenika i učenica. Na taj način nastavnice i nastavnici predstavljaju svojevrsni resurs u upoznavanju drugih ne samo sa iskustvima migranata i izbeglica, već i sa kontinuiranom potrebom za podršku i inkluziju. Upravo je škola jedno od prvih mesta gde migranti i izbeglice formiraju veze sa lokalnim zajednicama (Vučo i sar. 2017).

Na osnovu Zakona o osnovnom obrazovanju i vaspitanju („*Službeni glasnik RS*“, br.55/13) učenici izbeglice/ tražioci azila se uključuju u sistem obrazovanja na sledeći način:

1. prvi korak: roditelj, staratelj ili ustanova socijalne zaštite podnose zahtev za upis učenika
2. drugi korak: stručni Tim za inkluzivno obrazovanje škole sačinjava plan podrške škole u uključivanju učenika izbeglica/ tražilaca azila
3. treći korak: prvu procenu vrši Tim za prethodnu proveru znanja
4. četvrti korak: pravljenje plana podrške (program adaptacije, program intenzivnog učenja jezika, individualizacija nastavnih aktivnosti, uključivanje u vannastavne aktivnosti uz vršnjačku podršku)
5. peti korak: sačinjavanje dokumentacije o učeniku (portfolio učenika i plan podrške učeniku)

Pedagošku dokumentaciju koju nastavnik kontinuirano vodi čine: lista polaznika i prisustvo na nastavi, evaluacioni list i školski izveštaj (School Report). Praćenje napredovanja učenika se izvodi pomoću evaluacionog lista kroz međupredmetne kompetencije:

- sposobnost sopstvenog kreiranja i upravljanja procesom učenja
- komunikacione veštine
- rad sa podacima i informacijama
- upotreba IKT u nastavi
- saradnja u grupi i aktivno učešće u životu škole
- odgovoran odnos prema zdravlju, ličnoj i opštoj higijeni
- odgovoran odnos prema okolini i razvijanje ekološke svesti
- razvijanje estetske dimenzije i slobodno umetničko izražavanje
- preduzetništvo i inicijativnost

Ishodi koji se mere na početnom, srednjem ili naprednom nivou o učeniku (migrantu) se unose na srpskom jeziku (latinicom) i engleskom jeziku. Školski izveštaj (School Report) o uključivanju učenika migranata u obrazovni proces čini izveštaj o ostvarenom napretku za svakog učenika, kao i podaci o celokupnom nastavnom procesu. Podaci se unose na srpskom jeziku (latinica) i engleskom jeziku.

Nastavni proces u radu sa migrantima je diferenciran, individualizovan i prilagođen:

- individualizovan pristup učeniku podrazumeva diferencijaciju nastavnog procesa i individualizovanje nastave. Suština individualizovane nastave je u različitim didaktičko-metodičkim postupcima usmerenim ka zadovoljenju individualnih potreba svakog učenika (Đukić, 1995)
- pod pojmom diferencijacije nastave podrazumeva se stvaranje različitih uslova i okolnosti za izvođenje nastave - prema sposobnostima, prethodnim znanjima, iskustvima i interesovanjima.

Diferencijacija nastave uključuje:

- organizaciju nastavnog procesa u kom se za učenike koji imaju različite potrebe organizuju različiti oblici nastave kao što su: dodatna, izborna, fakultativna i dopunska, produžna i pripremna nastava.
- izbor zadataka i sadržaja kao i zahteva od učenika unutar odeljenja u skladu sa trenutnim nivoom znanja, sposobnostima i drugim svojstvima učenika. Osnovna odlika ovog oblika diferencijacije je dostizanje ličnog maksimuma.

Karakteristike prilagođene nastave prema Vilotijević (2016):

- učenik je u fokusu- jer se polazi od njegovih sposobnosti i interesovanja;
- motiviše učenika na aktivan pristup - učenik postavlja pitanja, aktivno traži odgovor i pokušava da reši problem
- podrazumeva dinamičnu promenu aktivnosti i dodatno aktivira učenika
- usmerava učenika da samostalno stiče znanje - sam uči i jača radoznalost, lični identitet i emocionalnu stabilnost;
- povezuje predmete i sadržaje i fokusira ih na temu, problem sagledava iz više uglova
- koriste se svi oblici rada (individualni, grupni i rad u paru) i sve raspoložive metode (njihovo kombinovanje i česta promena);
- omogućava kontinuirano praćenje i vrednovanje;
- više je usmerena na ishode;
- potpuno uvažava neformalno znanje i iskustvo koje je učenik već stekao i omogućava mu participaciju, kooperativnost i interakciju.

Zaključak

Zahtevi koji su neophodni za razvoj interkulturalnog obrazovanja, kao i to da ono predstavlja socijalnu promenu i proces u kojem učimo da živimo u svetu različito-

sti, deluju optimistično. Formalno obrazovanje neophodno je strukturalno promeniti, a preporuke su da se to uradi na sledeći način:

- interkulturalno obrazovanje treba da bude sastavni deo iskustva svih prosvetnih radnika, odnosno neophodno je imati lično iskustvo života u drugoj kulturi;
- udžbenike treba revidirati na način da zauzimaju više različitih stanovišta i perspektiva, a ne samo jedno koje se obično nameće i koje je subjektivno sa stanovišta kulture iz koje se posmatra.

Oснаživanje školske kulture je težnja u implementaciji interkulturalnog obrazovanja za istinskim demokratskim društvom. To se može ostvariti podizanjem svesti pojedinca o značaju koje interkulturalno obrazovanje ima kako za pojedinca tako i za društvo uopšte.

Sanja Nikolić, Beograd
Gordana Cvijanović, Morović

INTERCULTURAL EDUCATION AS A NEW DIMENSION OF A SCHOOL CURRICULUM THROUGH IMPLEMENTATION OF MIGRANTS IN A REGULAR SCHOOL SYSTEM

Abstract

According to the Constitution, the Republic of Serbia fosters the human relationship, both to its citizens who are the Serbian second language, and to persons who have found themselves in different forms of migration in Serbia. The system of education in the Republic of Serbia rests on the principles of accessibility, fairness, quality directed towards children and pupils. Foreign citizens and stateless persons have the right to education and upbringing under the same conditions as citizens of Serbia. School as an institution is one of the most important support in the process of comprehensive support provided to students from vulnerable groups. The warm atmosphere at school, the willingness of teachers and students to be interested in the cultures that new students belong to, as well as the language they speak, is a requirement for intercultural education. In this paper, the implementation of intercultural education in the teaching process was adapted, individualized and differentiated. Currently, around 700 migrant students are included inclusively in primary and several secondary schools. By making the richer and more diverse, both the social and the school environment, interculturality encourages learning, understanding, respecting different lifestyles and thus producing intercultural sensitivity. The aim of this paper is to point out, first of all, the importance of intercultural education and to draw attention to the development of intercultural communicative competence of teachers in schools as the main actors of

such modern, intercultural lessons that lessen discrimination and encourage tolerance and understanding.

Key words: intercultural education, migrants, intercultural sensitivity, custom teaching

Literatura

- Ačaji, M. (2011). *Multikulturalno i interkulturalno obrazovanje: razvoj interkulturalne osetljivosti*. Univerzitet u Novom Sadu, Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji.
- Bennett, M. J. (1993). Towards Ethnorelativism: A Developmental Model of Intercultural Sensitivity in Paige R.M. (ed.) *Education for the Intercultural Experience*, Yarmouth, Maine, Intercultural Press,
- Banks, J. A. (1999). *An Introduction to Multicultural Education (2nd ed.)*. Boston: Allyn& Bacon.
- Bolten, J. (2007). *Interculturelle Kompetenz*; Landeszentrale für politische Bildung Thüringen
- Bleszynska K. (2008). Constructing intercultural education, *Intercultural education*, 19, 6, str. 537-545.
- Deardorff, D. K. (2009).: *The Sage Handbook of intercultural competences*, SAGE, California, USA.
- Garduno M. et al. (2012). Training of P'urepecha Elementary school Teachers in Interculturality. *Intercultural communication studies XXI*, 1 .
- Gošović, R.; Mrše, S.; Jerotijević, M.; Petrović, D.; Tomić, V., (2007). *Vodič za unapređenje interkulturalnog obrazovanja*. Beograd: Grupa Most, Fond za otvoreno društvo.
- De Leo J. (2010). *Education for intercultural understanding*, UNESCO
- Đukić, M. (1995). *Didaktički činioci individualizovane nastave*, Novi Sad: . Filozofski fakultet.
- Костовић, С, Берманов, Ј. (2006): Изазови интеркултурализма и школа У: М. Ољача (ур.), *Сусрет култура: зборник радова са IV међународног интердисциплинарног симпозијума* (стр. 879-886). Нови Сад: Филозофски факултет.
- Kvalitetno obrazovanje za sve: Put ka razvijenom društvu, *Ministarstvo prosvete i sporta Republike Srbije*, Beograd, 2002.
- Kvalitetno obrazovanje za sve: Izazovi reforme obrazovanja u Srbiji, *Ministarstvo prosvete i sporta Republike Srbije*, Beograd, 2004.
- Ouellet, F. (1991). *L'Education interculturelle-essays sur contenu de la formation des maitres*. Paris: Editions L'Harmattan.
- Mrnjajus, K. Rončević, N. Ivošević, L. (2013). *Interkulturalna dimanzija u odgoju i obrazovanju*, Rijeka: Filozofski fakultet.

- Morača, T. (2014). *Migrantkinje i migranti u lokalnim zajednicama u Srbiji*, Udruženje građana za borbu protiv trgovine ljudima i svih oblika nasilja nad ženama, Beograd.
- Нинчевић, М. (2009): Интеркултурализам у одгоју и образовању. *Нова присутност*, Вол.1, Бр. 7, 59-84.
- Perry L.B.; Southwell L.: Developing Intercultural understanding and skills: models and approaches; *Intercultural Education*, 22:6, 2011. str. 453-466.
- Portera, A (2008). Intercultural education in Europe: epistemological and semantic aspects; *Intercultural Education*; Vol. 19, No. 6.
- Стојановић, А. (2012): Улога школе у неговању различитости култура и моралних вредности постмодерне У Н. Хрватић, А. Клапан (ур.), *Педагогија и култура: зборник радова са другог конгреса педагога Хрватске* (стр. 370-388). Загреб: Хрватско педагошкијско друштво.
- UNESCO guidelines for Intercultural education, UNESCO 2006 UNESCO expert meeting on Intercultural Education; UNESCO 2006 UNESCO: Intercultural competences: Conceptual and operational Framework; UNESCO 2013.
- Ustav Republike Srbije*, „Službeni glasnik RS”, br.98/ 2006.
- Vučo, J. Đurić, L.J. Krajišnik, V. Strizak, N. Suknović, M i Filipović, J. (2017). *Od srpskog kao stranog jezika do srpskog kao jezika okruženja i obrazovanja: okvir programa jezičke podrške*, Beograd: Filološki fakultet.
- Vidosavljević, S.; Vidosavljević, M.; Krulj-Drašković, J. (2016). Interkulturalna nastava u vaspitno-obrazovnom procesu, *Zbornik radova učiteljskog fakulteta*, 10, str.185-201.
- Vilotijević, M.; Vilotijević, N. (2016). *Modeli razvijajuće nastave*. Beograd: Učiteljski fakultet.
- Zakon o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja*, (2013). „Službeni glasnik RS“, br. 55/2013.
- Zakon o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja*, (2017). „Službeni glasnik RS“, br. 88/ 2017.